

UDK 739.1:27-526.3(497.6 Trebinje) (091)
Izvorni znanstveni rad

Vinicije LUPIS

NEKOLIKO PODATAKA O LITURGIJSKIM PREDMETIMA S PODRUČJA TREBINJSKO-MRKANSKE BISKUPIJE

U ovom članku riječ je o liturgijskim predmetima s područja trebinjsko-mrkanske biskupije. Govor je o dva sačuvana sakralna predmeta: kaležu iz 1728. god. i moćniku iz 1863. god., oba dar Kongregacije za širenje vjere (Congregatio de Propaganda Fidei). U dva druga slučaja riječ je o narudžbama kaleža ili nekih drugih bogoslužnih predmeta od oporučitelja, dubrovačkih trgovaca, podrijetlom iz Ravnoga u Popovu: Petra Stiepanovića Miloradovića iz 1597. god. i Petra Rade Dobroslavića iz 1628. god. Obje oporuke sadržajno su zanimljive. Osobito oporuka Petra Stiepanovića, bogatoga dubrovačkog trgovca. Zanimljiv je to povijesni izvor, a istodobno i kao filološko vrelo. Iz oporuke saznajemo mnogo o jeziku toga vremena, životnim navadama i bogatstvu jednoga trgovca iz dubrovačke kolonije u Biogradu (Beogradu).

Ključne riječi: liturgijski predmeti, kalež, moćnik, Kongregacija, oporuka, trgovci.

Nakon turskoga osvajanja Huma, iseljavanje stanovništava s turskoga područja na teritorij Dubrovačke Republike imalo je svoj stalni kontinuitet, sa svojim jačim ili slabijim intenzitetom. Među useljenicima bilo je i imućnih trgovaca, a upravo u ovom radu bit će govora o jednom pripadniku roda Miloradovića (Stiepanovića) iz Ravnoga, dubrovačkoga trgovca u Biogradu (Beogradu), nama zanimljiv jer među brojnim legatima svoje oporuke pisane hrvatskim jezikom ostavlja za Gospinu crkvu u Ravnom jedan kalež. Još u 18. st. u Ravnom spominje

se rod Stiepanovića.¹ Područje trebinjsko-mrkanske biskupije koja je unatoč turskom osvajaju opstala, održalo se ponajviše zahvaljujući blizini Dubrovnika, iz kojeg bi svećenici odlazili pastoralno djelovati. Teško i mučno stanje trebinjsko-mrkanske biskupije, koja je iz desetljeća u desetljeće gubila vjernike, ipak je bilo nešto bolje negoli je to slučaj s risanskom biskupijom, koja je posve izgubila vjernike.

Zanimljivo je da je biogradski trgovac Petar Stiepanović u svojoj oporuci znatan legat ostavio Marku Miloradoviću, svom bratu, koji je živio u selu Ravnem u Popovu. Miloradovići su pod Turcima sačuvali svoj ugled i utjecaj i kao turske spahiye u donjoj Hercegovini sve do početka 17. st. God. 1604. zabilježen je knez Stjepan Miloradović kao sudionik na zboru "svega Popova i Zažablja" u Ravnem.² Riječ je o ocu oporučitelja Petra. U Ponikvama na poluotoku Pelješcu Stjepan Hrabri, pripadnik obitelji Miloradović - Hrabren sagradio je u 16. st. Crkvu Gospe Nuncijate/Navještenja. Možda se radi upravo o Stjepanu Miloradoviću, koji se u povijesnim vrelima spominje 23. studenoga 1513. u doušničko-povjerilačkim odnosima za Republiku. U matrikuli Lazarina oko 1531. god. upisan je Lubin(n)cho Miloradović.³

Oporuka pisana hrvatskim jezikom bogatoga dubrovačkog trgovca Petra Stiepanovića, nastanjenoga u Biogradu, podrijetlom iz Ravnoga, iznimno je zanimljiv povijesni izvor, kao i filološko vrelo. Iz oporuke saznajemo mnogo o jeziku toga vremena, životnim navadama i bogatstvu jednoga trgovca iz dubrovačke kolonije u Biogradu (Beogradu). U oporuci se spominje nabava očito renesansnoga kaleža za župnu crkvu u Ravnem, kao zanimljiva podatka o poznavanju liturgijskih predmeta s područja trebinjsko-mrkanske biskupije. Jedini sačuvani moćnik s njezinog područja danas se čuva u Dubrovniku, a jedini stariji kalež nastao u rimskim radionicama iz Rupnoga Dola danas se čuva u Mostaru.

Ova oporuka dubrovačkoga trgovca podrijetlom iz Ravnoga, govori o postojanju još uglednoga i bogatoga katoličkog sloja u Hercegovini i krajem 16. st. Jedan od legata bio je upućen u Svetište u Loretu, svjedočeći o brizi koju su upućivali i dubrovački trgovci iz biogradske kolonije u prekomorsko Gospino svetište. Talijanski kolega Marco Moroni Stiepanovićevu oporuku uvrstio je u svoj rad o kulturnim odnosima u formi zavjetovanja između dviju jadranskih obala. To je vrijeme kada pjesnik Đivo Gundulić

---

¹ M. SIVRIĆ, *Migracije iz Hercegovine na dubrovačko područje (1667.-1808.)*, Dubrovnik - Mostar, 2003., 294.

² M. SIVRIĆ, op. cit., 2003., 263, 264.

³ V. B. LUPIS, *Sakralna baština Stona*, Ston, 2004., 72-73.

gradi kopiju loretske kućice u vrtu svoga ljetnikovca na Tri crkve.⁴ Trgovac Stiepanović nadario je uz dubrovačka svetišta i crkve i glasovito marijansko svetište Gospe Olovske i isto takvo svetište u Srebrenici.

U Državnom arhivu u Dubrovniku u arhivskoj seriji oporuka čuva se posljednja volja biogradskoga trgovca Petra Stiepanovića Miloradovića preminuloga 1597. god. u Szegedinu.⁵ Tekst oporuke na hrvatskome jeziku glasi, koji je slijedio poslije upisa promulgacije na latinskom jeziku u javnobilježničku knjigu: "Na 13. februara 1597. u Seghedinu. V ime oza, i sina, i duha suetoga Amen. Kako ia Petar Stiepanovich biuuscise rasbolio, i smiscgliauchi oni suiett i umirli dan, i sudgni dan, i ia receni nahodechise u moioi dobroi pameti na ruciem scoto ie moieh dobara iliti dinara scoto se nahodi u compagnij s gospodinom Vlahom Cabuscicem, i s Petrom Antunouichiem kako smo raslog ucinili receni cumpagni u dubroichu i koie bi moijeh aspri sto i scieset tisuchia scoto moi dio bij, i od koijeh receniek dinara nareghuem od sgara receni kako po naredbi Boscioi, i ako bi meni scoto bilo, da se ima ouako ucinit kako ia receni Pettar nareghiuem, i naiparuo naruciuem dami imaiu dati ozu i suoi moioi brati tollara pezat srebarnieh, i ioscte da imaiu dati ponase ozu momu tollora sto, sto scoto chie aline kupit, i ioscte ostaugliam momu dundu Paulu tollora duadesetipet, ioscte ostaugliam mome rodiaku, i slusi Iuanu tolora peset, i oscte ostaugliam mojeam sestram suiem tolora ceterdesti, ioscte ostaugliam mojema tetkama tolora ceterdesti, ioscte ostaugliam, ioscte strini Agati tolora peset, i ioscte ostaugliam Anizi Mitroui tolora deset, ioscte ostaugliam sa moga dieda dusciu tolora deset, ioscte ostaugliam moioi sestri Stani tolora duadesti i pet, ioscte ostaugliam u gospu od oloua tolora petnaest, ioscte sa troie Garguraske misse u Olouo tolora petnais, ioscte ostaugliam u Dubrounichi u suete Zarque, i u Bosni, i u capelli Biogradsku tolora peset te rasdieli. Ioscte u Manastier od Slanoga tolora Duadesti sa moie maike dusciu. Ioscte ostaugliam u selu u Raunu u zarqui od Suete Gospe iedan Kalesc i patenu da usmu od srebra sa tollora tridesti i pet. Ioscte tolori petnais sa trij misse Gargureuske ioscte ostaugliam ostaugliam u Gospu de Lorete tolora deset. Ioscte ostaugliam u Dubrouniku u maloi brati tolora petnais sa tri Gargureuske misse da imaiu riet. Ioste u Pridikature tolora petnais sa tri Gargureuske misse.

⁴ MARCO MORONI, "Raporti culturali e forme devozionali tra due sponde dell'adriatico in età moderna", Pellegrini verso Loreto, Atti del Convegno Pellegrini e Pellegrinaggi a Loreto nei secoli XV - XVIII Loreto, 8 - 10 novembre 2001, Ancona, 2003., 195.

⁵ Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD), Testamenta Notariae 10.1, (dalje - T. N.), No 50, str. 105-107; Oporuku donosi i J. TADIĆ i T. POPOVIĆ, *Dubrovačka arhivska grada o Beogradu (1573.- 1606.)*, svz. III, Beograd, 1976., 110-112.

Jioscte u suetu Gospu sa tri misse Gargureuske tolora petnais, i u sueti Vlasi tolora petnais sa tri Gargureuske misse. Ioscte u sueti Jacob, na plociah sa tri Gargureuske mise tolora petnais. Ioscte u Srebarnizu sa tri Gargureuske misse tolora petnais. Ioscte u capellu Biogradsku tolora petnaes sa Gargureuske misse. Ioscte u Zarkuu u Slanomu tolora petnaest sa tri misse Gargureuske. Ioscte ostaugliam u selu u Ravnemu tolora petnaes sa Gargureuske misse. Ioscte ostavgliam u Gospe od Milosardia tolora setnaes sa tri Gargureuske misse. Ioscte ostaugliam u oscpedao od suetoga Marka tolora pet. Ioscte ostaugliam sirotam na Pillah tolora pet ioscste ostagliam Gospodinu Marku Miloradouichiu tolora sto i peset. Ikoie ouo scto naregliuem ia od sgor receni da mi budu uciniti, i suarchu moijeh dobara kako ostaugliam u sue moie naredbe kako sam narucio recenom piismu, daie ouako moia uoglia, daieouako moia uoglia recenoga Petra ostaugliam u Zarquu Seghedisku sasctochie sa grob, i plocciu i pokrit oko zarkue tarskom tolora peset da budu naprauit akobimi seto bilo ioscste ako meni seto bude, ia ostaugliam Iuanu slusi momu, moie hagline da ih nosi sa gliubau moia, sctoie oko mene radio u bolesti moioi. Iostugliam u sue groscia srebarnieh tolora tisuchiu cettersta i tridesti, a inoscto ostaie sauisce od moijeh dinara, iliti dobara, da imause darziati na Amanatu, i u suarhu recenieh dinara koliko namojeh naredbi i u naruceniu, toliko i na dinari stagliam Gospodinu Vlahusciu lijchia u Dubrouniku, i Mihaila Mihailouichia u Biogradu, da mi budu ako meni scto bude, da budu nakon mene recena duoizza epitropi od ougoa testamenta, toliko iedan, toliko drughi da budu uciniti, i narediti, i akobih sasuan na onomu suietu na sudgni dan, da kako ia naruciuiem, da ouako imaiu uciniti. Iko ne ucine da neimaiu doch kamo prid Boga na oni Suiet, da iako ne ucine, i recene dinare stoei sauiste da se darsce u recenih epitropa, i kada bude koij suscian ili u koie lemosineuaglialo bude neuoglniema, iliti sirotami dimaiu dauat, i dielit kao ia receni nareghiuiu, i recenim ubosiema da imaiu rasdieglieuat receni, i kako molim Gospodina Vlaha Cabuscicha, i Petra Antunovicha, kako moie starije, i kako ortake, i kakojh saklinam Bogom sciuem, i u marliem dneuom, i ciasom od sudgnega dne, da imaiu oni prauo uciniti kont, i moi dio scto bude, daga imaiuo da ouoi oboizzi recenom Vlahuscizi i Mihailu kako moijema epitropima, i scto dadu da su dobro dali, sasctoie ouako moia uoglia recenoga Petra, i kako ia Petar Stiepanouich cinih pissat, kako u moi dobroi pameti, i moia uoako uoglia i da bude.”

Nakon testamentarne izjave oporučitelja Petra slijedi zapis pisca oporuke Marina Stjepa Hrabrovića, a potom izjave dvojice nazočnih svjedoka Beneše Matijaševića i Petra Antunovića.

“Ia Marin Stiepa Hrabrouichia upissah oui Testament, uogliu, i naredbu sgor recenoga Petra Stupenovichia Targouza od Biograda, koij naredi od sgar recenu naredbu, buduchi dobre, i sdraue pameti, i suesti, a nemochian tielom suoijem, koij testament ucini, naredi, i ioscte pred dua suedoka koij saiedno samnom iessu bili, i namierilise, a to iest Benescia Mattieuich, i Petar Andrijch, i ia os sgor receni Marin iesam suedok gorgnoi naredbi.” “Ja Benescia Mathieuich iesam suedok, i namieriose kada od sgor receni Pettar Stiepanovich ucini testament, i naredbu buduchi dobre i sdraue pameti, i suiesti, a nemochian tielom suoijem.” “Ja Petar Antunovich iesam suiedok, i namieriose kada odsgar receni Petar Stiepanovich ucini oui terstament, i naredbu, buduchi dobre, i sdraue pameti, i suesti, a nemochian tielom suoijeme.”

Autentičnost potpisa pisca i dvojice svjedoka posvjedočio je Andrija Petrovića riječima: “Na 1597 - na 12. Giugnia ia Andria Petrovich iesam suiedok kakoie ouo odsgar recenoga Marina ruka, i Benescina, i Petruova, kakoie ouo recenieh Vlastita ruka.”

Cilj našega zanimanja, u ovoj oporuci, jest kalež koji bi očito trebao biti naručen kod mađarskih umjetnika i šteta da nije sačuvan.

Legat je preuzeo fra Blaž, iz reda sv. Franje, od epitropa Blaža Ilića, ukupno 25 talara za raspodjelu mještanima Ravnoga, za gregorijanske mise 10 talara, te 30 talara za kalež u crkvi sv. Marije u Ravnem.⁶ Učinio je to 23. rujna 1598., kako stoji u distribuciji: “R(everen)dus fra Blasius Sti Francisci sponte est confessus se reccepisse a praesciri pto Blasio Eliae epitropo tal(lari) quinqinta per scriptum testatorem divisas in Casale Raunensem tal(lari) quindecem pro missas Gregorialibus, et tal(lari) triginta pro calice deponendo in eadem Casale in Ecclesia Sta Maria.”⁷

Moglo bi se sa sigurnošću prepostaviti da je far Blaž, primatelj legata, isti onaj fra Blaž iz Graca, koji je 1624. god. vizitirao područje Popova i uputio izvješće Kongregaciji (*Sancta Congregatio de Propaganda fide*). U tom izvješću, uz ostale, spomenuo je i dvije crkve u Ravnem: sv. Mitra (Chiesa di S. Dimitri Martire) i onu legatom obdarenu od Petra Stijepanovića crkvu Porođenja Marijina (Chiesa alla Nativita della Madona).⁸

⁶ I. PULJIĆ, “O Crkvi Marijina Porođenja: Katolički crkveni objekti na području Popova”, *Humski zbornik*, 3, Zagreb - Ravn, 1997., 141-162.

⁷ DAD. T. N., No 50, f.

⁸ B. PANDŽIĆ, *De diecesi tribuniensis et mercanesis*, PAA, FT - tal. N 129, Romae, 1959., str. 113.

Crkva u Ravnom spominje se i u oporuci Petra Rade Dobroslavića kada 1628. god. crkvi Gospe u Ravnom (alla Madona di Rauna) ostavlja 20 dukata za njezine potrebe, da se učini kalež ili koja druga potrebna stvar u crkvi.⁹

Na žalost, s područja trebinjsko-mrkanjske biskupije sačuvano je iznimno malo umjetnina od plemenitih kovina iz starijega razdoblja. U crkvi sv. Nikole u Rupnom Dolu čuva se jednostavni barokni kalež s mјedenom pozlaćenom bazom na kojoj se nalazi natpis: "Sacra Congregatio propagandae fidei an. 1728." Više svećenika iz trebinjsko-mrkanjske biskupije se školovalo u Zavodu u Fermu (1663.-1746.), koji je osnovala Kongregacija za širenje vjere. Pošto bi misionarski svećenici završili svoju izobrazbu, tada bi se oni vratili u svoje biskupije pod osmanlijskom upravom, sve do Armenije, Male Azije, Rusije i Moldavije, noseći nužne liturgijske predmete za obavljanje obreda. Tim putem je prispio i ovaj skromni rad rimskeh zlatara u zabaćeno selo apostolske administrature trebinjsko-mrkanjske.¹⁰

U crkvi Gospe Nuncijate u Gružu čuva se istovjetni kalež poput onoga iz Rupnog Dola s natpisom s unutrašnje strane baze, a koji glasi: "Sacra Congregatio propagandae fidei. 1763." Kalež su časne sestre iz dubrovačkoga samostana Sigurate poklonile dubrovačkom svećeniku don Mihi/u Demoviću.

Valja spomenuti još jedan moćnik sačuvan u moćniku dubrovačke prvostolnice, a koji je vezan uz Hercegovinu. U moćniku se pod rednim brojem CLXIX. čuva srebrena kutija s moćima iz Hercegovine. Radi se o okrugloj srebrenoj kutijici s tri (sada dvije) pozlaćene nožice. Unutra je više ulomaka moći. Kutijica je providena državnim žigom Dubrovačke Republike (glava sv. Vlaha) i "PP", žigom dubrovačkoga zlatara Petra Pecera. Ovaj moćnik najvjerojatnije potječe iz 1779. god. Taj je majstor podosta radio na popravku umjetnina u prvostolnici. Po tradiciji to su partikule pokupljene u 15. st. u Hercegovini iz neke oskvrnute crkve.¹¹

U povjesnim izvorima Petar Pecer se javlja 1761. god. kada je izabran za gastalda bratovštine zlatara. Radio je za dubrovačku prvostolnicu 1776. i 1779. god. na popravcima srebrenine. Sačuvan je gornji dio pokaznice iz franjevačkoga samostana u Podgorju iznad Orebica, kao i naviše popravljenih predmeta u dubrovačkoj prvostolnici i na jednoj kutlači u

⁹ M. SIVRIĆ, op. cit., 2003., 223.

¹⁰ A. ŽELENIKA, "Nekoliko objekata sakralne arhitekture XVII. stoljeća sa područja starog Zažablja, Trebimlje i Popova", *Tribunia*, 2, Trebinje, 1974., 56, 71; RATKO PERIĆ, *Da im spomen očuvamo*, Mostar, 2000., 17.

¹¹ V. B. LUPIS, *Moćnik dubrovačke prvostolnice*, doktorska disertacija, Zadar, 2003., 261.

Kneževu Dvoru.¹² Petar Pecer također je izradio srebreni tas, štit za toru u dubrovačkoj sinagogi.¹³

Možemo zaključiti da je ovih nekoliko sačuvanih vijesti i predmeta samo mali dio nekada mnogo brojnijih liturgijskih predmeta na području trebinjsko-mrkanske biskupije i da ipak kao usamljeni primjeri svjedoče o težnji napaćenoga naroda Hercegovine i da u teškim uvjetima prate stilske mijene u izradi liturgijskih predmeta.

Vinicije LUPIS

EINIGE DATEN ÜBER LITURGISCHE GEGENSTÄNDE AUS DER DIÖZESE TREBINJE-MRKANJ

Zusammenfassung

In diesem Artikel wird über liturgische Gegenstände auf dem Gebiet der Diözese Trebinje-Mrkanj gesprochen. Es geht um zwei aufbewahrte sakrale Gegenstände - einen Kelch aus dem Jahr 1728 und ein Reliquiar aus 1863, beides Geschenke der Kongregation Propaganda Fidei. In beiden Fällen handelt es sich um die Bestellungen der Kelche und anderer liturgischer Gegenstände von den Erblassern, den aus Ravno in Popovo stammenden Kaufleuten von Dubrovnik, Petar Stiepanović-Miloradović aus 1597 und Petar Rade Dobroslavīc aus 1628.

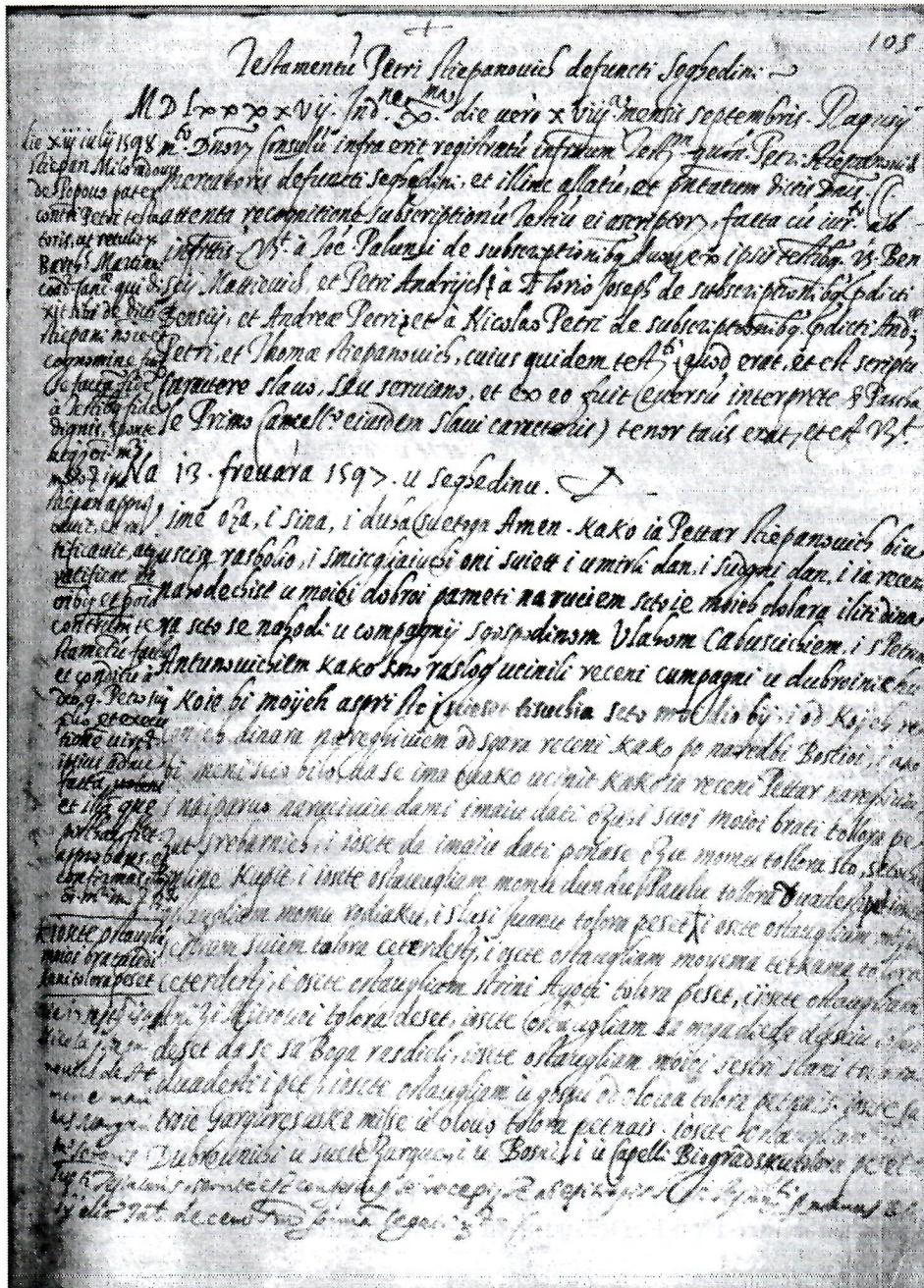
Die beiden Testamente sind inhaltlich interessant, insbesondere das von Petar Stiepanović-Miloradović. Es ist eine sowohl historische als auch philologisch interessante Quelle. Aus dem Testament kann man viel über die Sprache dieser Zeit, die Lebensgewohnheiten und den Reichtum eines Kaufmanns aus der Dubrovniker Gemeinschaft in Biograd (Beograd) erfahren.

Im Testament des Stiepanović geht es um den Ankauf eines Renaissancekelches für die Pfarrkirche in Ravno als interessante Angabe über liturgische Gegenstände vom Gebiet der Diözese Trebinje-Mrkanj. Das einzige aufbewahrte Reliquiar von diesem Gebiet wird heute in Dubrovnik aufbewahrt, und einer älterer Kelch aus einer römischer Werkstätte aus Rupni Dol wird in Mostar aufbewahrt.

---

¹² IVO LENTIĆ, *Dubrovački zlatari 1600-1900*, Zagreb, 1984., 110.

¹³ Catalogue of the "Treasure of Dubrovnik", Yeshiva University Museum, New York, 1994./1995., br. 11.

Sl. 1. *Oporka Petra Stiepanovića od 13. veljače 1597. godine,
pisana u Segedinu.*